অধ্যায় ৩ ঃ খাজনা

অধ্যায় গাঁথনি

৩.১ উদ্দেশ্য
৩.২ পৰিচয়
৩.৩ খাজনাৰ প্ৰাথমিক ধাৰণা
৩.৪ খাজনাৰ ৰিকার্ডিয়ান তত্ত্ব
৩.৫ উপভোক্তাৰ ৰাহি সন্দৰ্ভত মার্ছালৰ ধাৰণা
৩.৬ আধা খাজনা
৩.৭ খাজনা আৰু মূল্যৰ মাজৰ আন্তঃসম্পৰ্ক
৩.৮ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
৩.৯ অধিক জানিবৰ বাবে
৩.১০ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান
৩.১১ আৰ্হি প্ৰশ্ন

৩.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি —

- খাজনাৰ কেতবোৰ মৌলিক ধাৰণা, মূলতঃ ইয়াৰ অৰ্থ, অৰ্থনৈতিক খাজনা আৰু চুক্তি খাজনাৰ মাজৰ পাৰ্থক্য আৰু এক উদ্বৃত্ত হিচাপে খাজনা আদি আলোচনা কৰিব পাৰিব
- খাজনাৰ ৰিকার্ডিয়ান তত্ত্ব ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- উপভোক্তাৰ ৰাহি সন্দৰ্ভত মার্ছালৰ ধাৰণা সম্পৰ্কে আলোচনা কৰিব পাৰিব
- আধা খাজনা (Quasi-Rent) আৰু ইয়াৰ গুৰুত্ব সম্পৰ্কে আলোচনা কৰিব পাৰিব
- খাজনা আৰু মূল্যৰ মাজৰ সম্পৰ্কৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰিব।

৩.২ পৰিচয়

সাধাৰণতে, 'খাজনা' শব্দটো এক বিস্তৃত অৰ্থত ব্যৱহাৰ কৰা হয়— একোটা ভাৰাৰ নিৰিখ বুজাবলৈ। আমি এই শব্দটো একোটা ঘৰৰ ভাৰা, মেচিনৰ ভাৰা বুজাবলৈ ব্যৱহাৰ কৰোঁ। কিন্তু অৰ্থবিজ্ঞানত 'খাজনা' শব্দটোৰ এক বিশেষ ব্যৱহাৰ আছে। অৰ্থবিজ্ঞানত এই শব্দটো এক উদ্বৃত্ত (surplus)ৰ অৰ্থত বিস্তৃতভাৱে ব্যৱহৃত হয়। এই অধ্যায়ত খাজনাৰ এনেধৰণৰ মৌলিক ধাৰণাবিলাকৰ বিষয়ে সবিশেষ আলোচনা কৰা হৈছে। এইবিলাকৰ উপৰি, এই অধ্যায়ত খাজনাৰ ৰিকার্ডিয়ান তত্ত্ব সম্পৰ্কেও আলোচনা কৰা হৈছে। এই অধ্যায়ৰ

শেষত, আপোনালোকে আধা খাজনা (Quasi-Rent)ৰ ধাৰণাৰ বিষয়ে তথা খাজনা আৰু মূল্যৰ সম্পৰ্কৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰিব।

৩.৩ খাজনাৰ প্ৰাথমিক ধাৰণা

খাজনাৰ বিষয়ে আমি সবিশেষ আলোচনা কৰাৰ আগতে খাজনাৰ অৰ্থ আৰু আন আনুষংগিক মৌলিক ধাৰণাবিলাকৰ বিষয়ে আলোচনা কৰাটো আমাৰ সহায়ক হ'ব।

আমি ইতিমধ্যে কৈছোঁ যে সাধাৰণতে, একোটা ভাৰাৰ নিৰিখ বুজাবলৈ 'খাজনা' শব্দটো এক ব্যাপক অৰ্থত ব্যৱহাৰ কৰা হয়। এনেকৈ, একোটা ঘৰ, যন্ত্ৰ ইত্যাদিৰ ভাৰা বুজাবলৈ আমি এই শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰোঁ। কিন্তু অৰ্থবিজ্ঞানত, 'খাজনা' শব্দটোৰ এক বিশেষ ব্যৱহাৰ আছে। আৰম্ভণিতে, অৰ্থবিজ্ঞানত ভূমিৰ ব্যৱহাৰৰ বাবদ দিব লগা হোৱা মূল্য বুজাবলৈ এই শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। কিন্তু এতিয়া, এই শব্দটো উৎপাদনৰ যিকোনো উদ্বৃত্ত আয় বুজাবলৈও ব্যৱহাৰ কৰা হয়; যিটো উপাদানৰ সেৱা লাভ কৰিবলৈ আদায় দিয়া ব্যয়ৰ ওপৰঞ্চি। আধুনিক অৰ্থনৈতিক তত্ত্বত, তলত দিয়া অৰ্থত খাজনা শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰা হয় ঃ

- প্ৰথমতে, এই শব্দটোৱে উৎপাদনৰ স্থিৰ উপাদানবিলাক ব্যৱহাৰ কৰাৰ বাবদ দিব লগা ভাৰা বুজায়, যিবোৰ উপাদানৰ উপস্থিতি কোনো মানৱীয় কাম-কাজ বা ত্যাগৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল নহয়। আমি জানোঁ যে ভূমি হৈছে এনেকুৱা এবিধ উপাদান; কাৰণ ভূমি হৈছে প্ৰকৃতিৰ মুক্ত উপহাৰ আৰু ইয়াৰ যোগান বৃদ্ধি কৰিব নোৱাৰি। কাজেই, আধুনিক অৰ্থবিজ্ঞানত ভূমিৰ খাজনাক খাজনাৰ এটা অংশ বুলি ধৰা হয়।
- দ্বিতীয়বিধ খাজনা অৰ্থনৈতিক খাজনা (economic rent)ৰ সৈতে সম্পৃক্ত। অৰ্থনৈতিক খাজনা মানে উৎপাদনৰ উপাদানৰ এটা এককে উদ্যোগ অথবা বৃত্তিত ব্যৱহাৰ হৈ থাকিবলৈ আৱশ্যক হোৱা ন্যূনতম আয় (earnings)ৰ ওপৰত ই অৰ্জন কৰা উদ্বৃত্ত (surplus)।
- তৃতীয়তে, মাৰ্ছাল্ (Marshall)-এ স্থিৰ মূলধনী আহিলা (fixed capital equipment) ৰ হ্ৰস্বকালীন আয় (প্ৰকৃত বা মূল্যৰ হ্ৰাস আৰু সুতৰ নিৰিখ) বুজাবলৈ খাজনাৰ ধাৰণাটো ব্যৱহাৰ কৰিছিল। ইয়াৰ কাৰণ হৈছে, ঠিক ভূমিৰ দৰে, হ্ৰস্বকালত স্থিৰ মূলধনী আহিলাৰ যোগানো অস্থিতিস্থাপক। অৱশ্যে, যিহেতু এই মূলধনী আহিলাবোৰ ভূমিৰ দৰে স্থিৰ যোগানত স্থায়ী নহয় আৰু যিহেতু দীৰ্ঘকালত সিবিলাকৰ যোগান স্থিতিস্থাপক (যিটো ভূমিৰ ক্ষেত্ৰত নহয়), কাজেই মাৰ্ছালে স্থিৰ মূলধনী আহিলাৰ পৰা হোৱা হ্ৰস্বকালীন আয়ক খাজনা বুলি কোৱাতকৈ আধা খাজনা (Quasi Rent) বুলি কোৱাটোকহে অগ্ৰাধিকাৰ দিছিল। (আমি পাছত এই অধ্যায়ৰ ৩.৬ অনুচ্ছেদত আধা খাজনা (Quasi Rent)ৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিম)।

৩.৪ খাজনাৰ ৰিকার্ডিয়ান তত্ত্ব

'খাজনাৰ ৰিকার্ডিয়ান তত্ত্ব' (Ricardian Theory of Rent) বুলি পৰিচিত ডেভিড ৰিকার্ডো (David Ricardo)ৰ খাজনাৰ তত্ত্বই অৰ্থনৈতিক তত্ত্বত এক সুকীয়া ঠাই দখল কৰি আছে। ৰিকার্ডোৱে কৈছে যে খাজনা এবিধ 'উদ্বৃত্ত' (surplus) যাক ভূমিৰ উৰ্বৰতা গুণ বা স্থিতি বা দুয়োটাৰ বাবে এটুকুৰা নিৰ্দিষ্ট ভূমিৰ মালিকে লাভ কৰে। খাজনাৰ সংজ্ঞা তেওঁ এনেদৰে দিছে ঃ 'মাটিৰ মূল আৰু অবিনাশী শক্তিৰ ব্যৱহাৰৰ বাবদ ইয়াৰ মালিকক আদায় দিয়া মাটিৰ উৎপাদনৰ অংশটোৱেই হৈছে খাজনা।' অৰ্থাৎ, খাজনা হৈছে ভূমিৰ ব্যৱহাৰৰ বাবদ দিয়া মূল্য।

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা আমি ক'ব পাৰোঁ যে দুটা উপাদানৰ বাবে খাজনাৰ উদ্ভৱ হয় ঃ

- বিভিন্ন ভূখণ্ডৰ উৎপাদনশীলতাৰ পাৰ্থক্য আৰু
- স্থানগত পাৰ্থক্য।

তত্ত্বটোৰ ধাৰণা (Assumptions of the Theory) ঃ খাজনাৰ ৰিকার্ডিয়ান তত্ত্বটো তলৰ ধাৰণাবিলাকৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত

- **ভূমিৰ স্থিৰ যোগান** (Fixed Supply of Land) ঃ ৰিকার্ডোৱে ধৰি লৈছে যে ভূমিৰ যোগান স্থিৰ থাকে; ই কেতিয়াও বঢ়া-টুটা নহয়। তেওঁৰ মতে, ই প্ৰকৃতিৰ এক মুক্ত স্থিৰ উপহাৰ।
- **মূল শক্তি** (Original Powers) ঃ ৰিকার্ডোৱে লগতে ধাৰণা কৰি লৈছে যে মাটিৰ উৰ্বৰতা গুণ আগৰ (original), অৰ্থাৎ এতিয়াৰ নহয়। ইয়াৰ অৰ্থ হৈছে মাটিৰ উৰ্বৰতা ঈশ্বৰৰ দান, মানৱীয় প্ৰচেষ্টাই ইয়াৰ ওপৰত প্ৰভাৱ পেলাব নোৱাৰে।
- **অবিনাশী শক্তি** (Indestructible Power) ঃ তত্ত্বটোত ধৰি লোৱা হৈছে যে ভূমিৰ মৌলিক উৰ্বৰতা গুণ অবিনাশী। ইয়াৰ অৰ্থ হৈছে এটুকুৰা মাটিৰ আচল উৰ্বৰতা গুণ সদায় একেদৰে থাকিব, ই কেতিয়াও হ্ৰাস নহয়।
- **উৰ্বৰতৰ ক্ৰম অনুসৰি কৃষিকৰ্ম** (Cultivation in Order of Fertility) ঃ এইবুলিও ধাৰণা কৰা হৈছে যে মানদণ্ড বা গুণৰ পৰ্যায় অনুসৰি বিভিন্ন ভূখণ্ড ব্যৱহৃত হয়। এনেকৈ, নিম্ন পৰ্যায়ৰ ভূমিতকৈ উচ্চ পৰ্যায়ৰ ভূমিৰ ব্যৱহাৰক প্ৰাধান্য দিয়া হয়।
- **ক্ৰমহ্ৰাসমান প্ৰতিদান বিধি** (Law of Diminishing Returns) ঃ ৰিকার্ডোৱে লগতে ধাৰণা কৰিছে যে খেতি পথাৰত ক্ৰমহ্ৰাসমান প্ৰতিদান বিধি বা ক্ৰমবৰ্দ্ধমান ব্যয় প্ৰযোজ্য হয়।
- **উৰ্বৰতাৰ ভিন্নতা** (Differences in Fertility) ঃ তত্ত্বটোৰ আন এটা ধাৰণা হৈছে যে বেলেগ বেলেগ ভূখণ্ডৰ উৰ্বৰতাও বেলেগ বেলেগ হয়। এনেকৈ, কিছুমান ভূখণ্ড আন ভূখণ্ডতকৈ অধিক উৰ্বৰা।

- **মুক্ত উপহাৰ** (Free Gift) ঃ ভূমি প্ৰকৃতিৰ এবিধ মুক্ত উপহাৰ। ইয়াৰ কোনো যোগান মূল্য (supply price) নাই।
- **পূৰ্ণ প্ৰতিযোগিতামূলক বজাৰ** (Perfect Competition) ঃ বজাৰখন পূৰ্ণ প্ৰতিযোগিতামূলক।
- **দীৰ্ঘকাল** (Long-run) ঃ দীৰ্ঘকালতো তত্ত্বটো সমানে প্ৰযোজ্য।
- **প্ৰান্তীয় ভূমি** (Marginal Land) ঃ ৰিকাৰ্ডোৰ মতে, এবিধ 'খাজনা-বিহীন ভূমি' (no-rent land) আছে। ই হৈছে নিম্নতম মানৰ ভূমি আৰু এই ভূখণ্ডত প্ৰতিদানে মাথোঁ ইয়াৰ ব্যয়ৰ জোৰা মাৰে। এই মাটি টুকুৰাক কোৱা হয় 'প্ৰান্তীয় ভূমি'।
- **ভিন্ন স্থিতি** (Different Situations) ঃ বেলেগ বেলেগ ভূখণ্ড বেলেগ বেলেগ অৱস্থাত থাকে। কোনোবা টুকুৰা একোখন বজাৰৰ ওচৰত, আকৌ আনবিলাক বজাৰৰ পৰা আঁতৰত। এনেকৈ, বজাৰৰ ওচৰৰ মাটি টুকুৰাৰ উৎপাদকজনে পৰিবহন ব্যয় কিছু বচাব পাৰে।

তত্ত্বটোৰ ব্যাখ্যা (Explanation of the Theory) ঃ এখন পামৰ উদাহৰণৰ সহায়ত ৰিকাৰ্ডোৱে তেওঁৰ তত্ত্বটো ব্যাখ্যা কৰিছে। ধৰি লোৱা হওক, দূৰণিৰ এখন পামত তিনিটা মানদণ্ড বা শ্ৰেণীৰ মাটি আছে। যদি কোনো লোকে সেই পামলৈ যায় আৰু থাকিবলৈ লয়, প্ৰথমতে তেওঁলোকে আটাইতকৈ ভাল মাটিখিনিত খেতি কৰিব। যদি অধিক মানুহ তালৈ যায় আৰু বসতি স্থাপন কৰে, মাটিৰ চাহিদা বৃদ্ধি পাব আৰু তেওঁলোকে দ্বিতীয় শ্ৰেণীৰ মাটিত খেতি কৰিব। পৰিণামস্বৰূপে, উৎপাদনৰ ব্যয় বৃদ্ধি পাব। সেয়ে শস্যৰ বজাৰৰ দামে কৃষি কাৰ্যৰ ব্যয়ৰ জোৰা মাৰিবই লাগিব। এই ক্ষেত্ৰত, প্ৰথম শ্ৰেণীৰ মাটিখিনিয়ে খাজনা পাব। কিছুকালৰ পাছত যদি জনসংখ্যা বৃদ্ধি হয়, তৃতীয় শ্ৰেণীৰ মাটিখিনিতো খেতি কৰিব। তেনে অৱস্থাত দ্বিতীয় শ্ৰেণীৰ মাটিখিনিয়ে খাজনা পাব আৰু প্ৰথম শ্ৰেণীৰ মাটিখিনিয়ে অধিক খাজনা পাব কিন্তু তৃতীয় শ্ৰেণীৰ মাটিখিনিয়ে কোনো খাজনা নাপাব। ৩.১ নং তালিকাৰ সহায়ত তত্ত্বটো ব্যাখ্যা কৰা হৈছে।

তালিকা ৩.১ ঃ খাজনা

ভূমিৰ শ্ৰেণী	উৎপাদন (প্ৰতি একৰত কুইণ্টল হিচাপত)	খাজনা বা উদ্বৃত্ত উৎপাদন (প্ৰতি একৰত কুইণ্টল হিচাপত)
প্ৰথম (A)	২৪	২৪-১৯=১০
দ্বিতীয় (B)	১৯	১৯-১৪=৫
তৃতীয় (C)	১৪	১৪-১৪=০

৩.১ নং তালিকাত দেখা গৈছে যে প্ৰথম পৰ্যায়ত, নতুন পামখনলৈ প্ৰথম দল মানুহ যেতিয়া গৈছিল, তেওঁলোকে আটাইতকৈ ভাল মাটি ব্যৱহাৰ কৰি তেওঁলোকৰ খাদ্য সামগ্ৰীৰ চাহিদা পূৰণ কৰিব পাৰিছিল। এনেকৈ, প্ৰথম শ্ৰেণীৰ (A) মাটিত, প্ৰতি একৰ মাটিত তেওঁলোকে ২৪ কুইণ্টল ধান পাইছিল। এই অৱস্থাত, প্ৰথম শ্ৰেণীৰ মাটিখিনিয়ে খাজনা দাবী নকৰে। ই

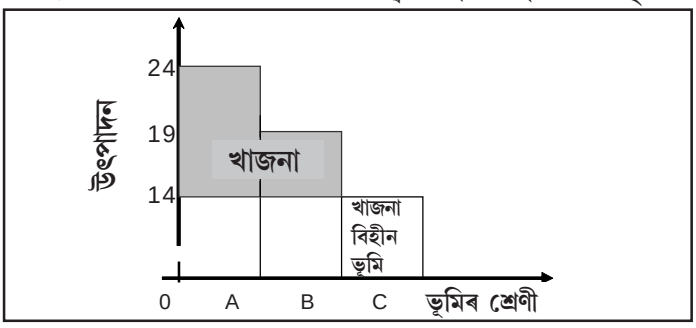
প্রকৃতিৰ এক মুক্ত উপহাৰৰ দৰে হ'ব।

এতিয়া, ধৰা হওক, পামখনত জনসংখ্যা বৃদ্ধি পালে (প্রব্রজন অথবা জনসংখ্যাৰ আভ্যন্তৰীণ বৃদ্ধিৰ ফলত)। ইয়াৰ লগে লগে কৃষি কার্যত ব্যৱহৃত মাটি বৃদ্ধি কৰাটো আৱশ্যকীয় হ'ব। এনেকৈ, প্রথম শ্রেণীৰ মাটিৰ লগতে, দ্বিতীয় শ্রেণীৰ (B) মাটিখিনিও ব্যৱহৃত হ'ব। এই দ্বিতীয় শ্রেণীৰ মাটিখিনিত প্রতি একৰ মাটিত ১৯ কুইণ্টলকৈ ধান উৎপাদন হৈছে। এতিয়া, প্রথম শ্রেণীৰ মাটিখিনিয়ে এটা খাজনা পাব যিটো দ্বিতীয় শ্রেণীৰ মাটিখিনিৰ উৎপাদন ব্যয়ৰ ওপৰঞ্চিখিনিৰ সমান। এনেকৈ এই পর্যায়ত প্রথম শ্রেণীৰ মাটিখিনিয়ে অর্জন কৰা খাজনা হৈছে প্রতি একৰ মাটিত ৫ (২৪-১৯) কুইণ্টল। এই ক্ষেত্রত প্রান্তীয় ভূমি হোৱা বাবে দ্বিতীয় শ্রেণীৰ মাটিখিনিয়ে কোনো খাজনা অর্জন নকৰে।

কিন্তু জনসংখ্যা আগলৈ বাঢ়ি গৈ আছে। ইয়াৰ লগে লগে বাকী থকা নিম্নতম পর্যায় (তৃতীয় শ্রেণী)ৰ মাটিখিনিতো খেতি কৰাৰ আৱশ্যকতা আহিল। তৃতীয় শ্রেণীৰ (C) মাটিখিনিত প্রতি একৰত ১৪ কুইণ্টল উৎপাদন হৈছে। এই পৰিস্থিতিত, প্রথম আৰু দ্বিতীয় শ্রেণীৰ দুয়োবিধ মাটিয়ে এই তৃতীয় শ্রেণীৰ মাটিৰ সৈতে হোৱা পৃথক আয়ৰ সমান খাজনা লাভ কৰিব। এতিয়া প্রথম শ্রেণীৰ মাটিখিনিয়ে প্রতি একৰত খাজনা পাব ১০ (২৪-১৪) কুইণ্টল। একেদৰে, দ্বিতীয় শ্রেণীৰ মাটিখিনিয়ে প্রতি একৰত খাজনা পাব ৫ (১৯-১৪) কুইণ্টল। এই কথা মন কৰিবলগীয়া যে তৃতীয় শ্রেণীৰ মাটিখিনিয়ে খাজনা নাপায় আৰু সেয়ে ই প্রান্তীয় ভূমি (marginal land) বা খাজনাবিহীন ভূমি (no-rent land)।

খাজনাৰ ৰিকার্ডিয়ান তত্ত্বৰ চিত্রৰ সহায়ত ব্যাখ্যা ঃ খাজনাৰ ৰিকার্ডিয়ান তত্ত্বটো ৩.১ নং চিত্রৰ সহায়ত তলত দিয়াৰ দৰে ব্যাখ্যা কৰিব পাৰি।

চিত্র ৩.১ ঃ খাজনাৰ ৰিকার্ডিয়ান তত্ত্বৰ নক্সাৰ সহায়ত উপস্থাপন

৩.১ নং চিত্রৰ সহায়ত ওপৰৰ তালিকা ৩.১ খন উপস্থাপন কৰা হৈছে। চিত্রত দেখা গৈছে যে উচ্চ গুণসম্পন্ন হোৱা বাবে প্রথম শ্রেণীৰ মাটিখিনিয়ে দ্বিতীয় শ্রেণীৰ মাটিখিনিতকৈ অধিক ৰাজহ অর্জন কৰিছে। তৃতীয় শ্রেণীৰ ভূমিয়ে কোনো ৰাজহ অর্জন কৰা নাই।

খাজনাৰ ৰিকার্ডিয়ান তত্ত্বৰ সমালোচনা ঃ তলত দিয়া কাৰণবিলাকক লৈ খাজনাৰ ৰিকার্ডিয়ান তত্ত্ব সমালোচিত হৈছে।

- ৰিকার্ডোৱে কৈছে যে কেৱল সর্বোত্তম মাটিখিনিতহে প্রথমে খেতি কৰা হয়। ইয়াৰ কোনো ঐতিহাসিক প্রমাণ নাই।

- ৰিকার্ডোৰ মতে, মাটিৰ 'মূল আৰু অবিনাশী শক্তি' আছে। কিন্তু একেৰাহে খেতি কৰি থাকিলে কিছুকালৰ পাছত মাটিৰ উৰ্বৰতা হ্ৰাস পাব পাৰে।
- ৰিকার্ডোৱে বিশ্বাস কৰে যে খাজনা কেৱল ভূমিৰ ক্ষেত্ৰতহে এক ব্যতিক্ৰম। কিন্তু বহু আধুনিক অৰ্থবিজ্ঞানীয়ে যুক্তি দৰ্শাইছে যে শ্ৰম আৰু মূলধনৰ দৰে আন উপাদানৰ ক্ষেত্ৰতো খাজনাৰ প্ৰভাৱ দেখা পোৱা যায়। যেতিয়াই একোটা উপাদানৰ চাহিদাৰ তুলনাত ইয়াৰ যোগান অস্থিতিস্থাপক হয়, তেতিয়াই খাজনাৰ উদ্ভৱ হয়।
- ৰিকার্ডোৰ মতে, উৎপাদিত পণ্যৰ দামত খাজনা অন্তৰ্ভুক্তি নহয়। কিন্তু একোখন একক প্ৰতিষ্ঠানৰ দৃষ্টিভংগীৰ দিশৰ পৰা খাজনা দামৰ অন্তৰ্ভুক্তি হয়।
- ৰিকার্ডিয়ান তত্ত্বই নাটনি খাজনা (scarcity rent)ক গুৰুত্ব দিয়া নাই।
- ই পূৰ্ণ প্ৰতিযোগিতামূলক বজাৰৰ আৰ্হিৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত। কেৱল পূৰ্ণ প্ৰতিযোগিতামূলক বজাৰৰ অধীনতহে একোবিধ সামগ্ৰীৰ একেটা দাম থাকে। কিন্তু বাস্তৱ জগতখনত আমি অপূৰ্ণপ্ৰতিযোগিতামূলক (imperfect competition) বজাৰৰ অৱস্থিতিহে দেখা পাওঁ।
- ৰিকার্ডিয়ান তত্ত্বৰ বিৰুদ্ধে যদিও কেতবোৰ সমালোচনা আছে, তথাপি আমি উল্লেখ কৰিব পাৰোঁ যে ভূমিৰ ওপৰত হেঁচা বৃদ্ধি পোৱা বাবে আমি নিকৃষ্ট মাটিতো খেতি কৰিব লগা হয়।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ শুদ্ধ নে অশুদ্ধ নিৰ্ণয় কৰক

(ক) অপূৰ্ণ প্ৰতিযোগিতামূলক বজাৰতো খাজনাৰ ৰিকার্ডিয়ান তত্ত্বটো সমানে প্ৰযোজ্য। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

(খ) ৰিকার্ডোৱে স্বীকাৰ কৰিছে যে সময় অতিবাহিত হ'লে ভূমিৰ উৰ্বৰতা হ্ৰাস পাব পাৰে। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ ৰিকার্ডোৰ মতে খাজনা-বিহীন ভূমি কি? (৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

.....

.....

.....

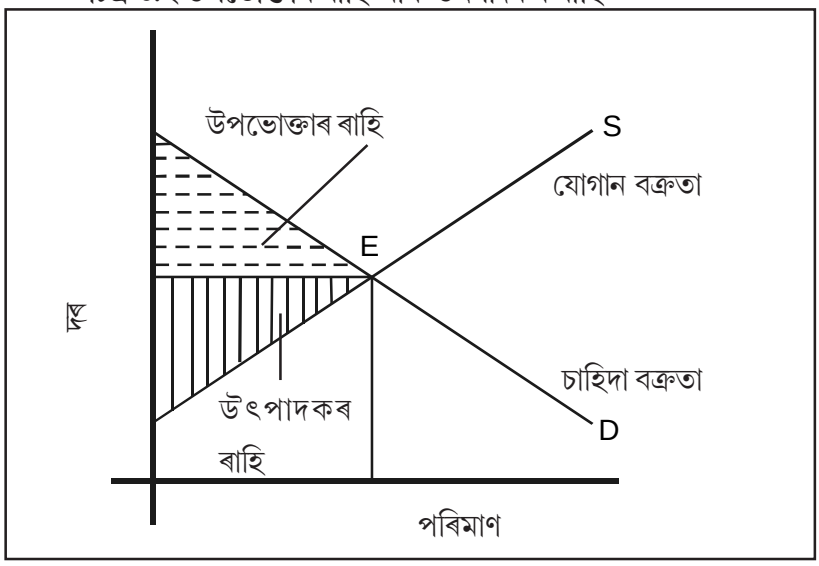
৩.৫ উপভোক্তাৰ ৰাহি সন্দৰ্ভত মার্ছালৰ ধাৰণা

উৎপাদকৰ ৰাহি আৰু উপভোক্তাৰ ৰাহি ধাৰণা দুটাৰ জনক হ'ল আলফ্ৰেড মার্ছাল। আমি ইতিমধ্যে প্ৰথম ষান্মাসিক পাঠ্যবিষয়ৰ চতুৰ্থ অধ্যায়ত উপভোক্তাৰ ৰাহিৰ ধাৰণাটো আলোচনা কৰিছোঁ। সেই আলোচনাৰ পৰা আমি জানিব পাৰিছোঁ যে কোনো এবিধ সামগ্ৰী

কিনাৰ সময়ত গ্ৰাহকে পৰিশোধ কৰিবলৈ সাজু থকা মূল্যতকৈ যদি কম দামত সামগ্ৰীবিধ কিনিবলৈ পায়, তেন্তে তাৰ পাচত গ্ৰাহকৰ হাতত লাভ হিচাপে ৰৈ যোৱা ধনখিনিয়েই হ'ল উপভোক্তাৰ ৰাহি। তলত উৎপাদকৰ ৰাহি ধাৰণাটো আলোচনা কৰা হ'ল।

উৎপাদকৰ ৰাহি ঃ কোনো এক নিৰ্দিষ্ট পৰিমাণৰ সামগ্ৰী যি মূল্যত বিক্ৰী কৰিবলৈ উৎপাদক প্ৰস্তুত হৈ থাকে তাতকৈ যদি অধিক বজাৰ মূল্যত সামগ্ৰীখিনি বিক্ৰী কৰাৰ সুযোগ পায় তেন্তে ইয়াৰ পৰা উৎপাদকৰ যিখিনি লাভ হ'ব, তাকেই উৎপাদকৰ ৰাহি বোলে। এইখিনিতে এটা কথা মনত ৰাখি থোৱা ভাল হ'ব যে উৎপাদনৰ উৎপাদকৰ গৰাকীৰ জৰিয়তেহে উৎপাদকৰ ৰাহি প্ৰবাহিত হয়। এক পূৰ্ণ প্ৰতিযোগিতামূলক বজাৰৰ শূন্য অৰ্থনৈতিক লাভ আৰু উৎপাদকৰ ৰাহি একে নহয়। যদি উৎপাদনৰ উৎপাদকৰ বাবেও বজাৰ পূৰ্ণ প্ৰতিযোগিতামূলক হয়, তেন্তে উৎপাদকৰ ৰাহি অৱশেষত সেই দুষ্প্ৰাপ্য সম্পদৰ গৰাকীক সেই দুষ্প্ৰাপ্য সম্পদৰ ব্যৱহাৰৰ বাবদ পৰিশোধ কৰিবলগীয়া অৰ্থনৈতিক ভাৰা হিচাপে ব্যৱহৃত হয়। যেনে, ভূমিৰ বাবদ পৰিশোধ কৰা খাজনা। যদি উৎপাদনৰ উৎপাদক গৰাকী কোনো ব্যক্তিবিশেষ হয়, তেন্তে তেওঁ লাভ কৰা উৎপাদকৰ ৰাহিৰ উপযোগিতা তেওঁ ত্যাগ কৰা উপযোগিতাতকৈ প্ৰত্যক্ষ অথবা পৰোক্ষভাৱে বহুগুণে অধিক। পৰম্পৰাগতভাৱে উৎপাদকৰ ৰাহি উৎপাদন যোগান ৰেখাৰ ওপৰত আৰু দৰৰ তলৰ এক অঞ্চল (চিত্ৰ ৩.২ত দেখুওৱাৰ দৰে) হিচাপে দেখুৱাব পাৰি।

চিত্ৰ ৩.২ উপভোক্তাৰ ৰাহি আৰু উৎপাদকৰ ৰাহি

কৰ প্ৰয়োগৰ দৰে চৰকাৰী নীতিবোৰৰ পৰা হোৱা কল্যাণৰ পৰিৱৰ্তন জুখিবলৈ মাৰ্শালে উৎপাদকৰ ৰাহি ধাৰণাটো ব্যৱহাৰ কৰিছিল। যদি কোনো কৰ (Tax) অথবা কোনো ৰাজসাহায্য (Subsidy) প্ৰণয়ন কৰি চৰকাৰে কোনো ক্ষেত্ৰত হস্তক্ষেপ কৰে, তেন্তে চাহিদা আৰু যোগান ৰেখাডাল অধিক জটিল হৈ পৰে আৰু ইয়াত চৰকাৰী ৰাহি উপস্থাপন কৰা নতুন ক্ষেত্ৰ এখনৰ সৃষ্টি হয়। চিত্ৰ ৩.২ত অৱশ্যে চৰকাৰী ৰাহি দেখুওৱা হোৱা নাই।

উপভোক্তাৰ ৰাহি, উৎপাদকৰ ৰাহি আৰু চৰকাৰৰ ৰাহি (যদি থাকে) একেলগ কৰিলে সামাজিক ৰাহি অথবা মুঠ ৰাহি গম পোৱা যাব।

কোনো এটা প্ৰস্তাৱিত নীতিৰ ফলপ্ৰসূতা মূল্যায়ন কৰিবলৈ কল্যাণকামী অৰ্থবিজ্ঞানে (Welfare Economics) 'মুঠ ৰাহি'ক প্ৰাথমিক জোখ-মাখ হিচাপে প্ৰয়োগ কৰে। ওপৰৰ ৩.২নং চিত্ৰত AD এ ৰেখা চাহিদা আৰু CS এ ৰেখা যোগান বুজাইছে। ভাৰসাম্য দৰ হ'ল OB নাইবা QE। চিত্ৰত, ABE অংশটোৱে উপভোক্তাৰ ৰাহি আৰু BEC অংশটোৱে উৎপাদকৰ ৰাহি বুজাইছে। এইখিনিতে মনত ৰাখি থোৱা ভাল হ'ব যে ABE অংশটোক উপভোক্তাৰ ৰাহি বোলাৰ কাৰণটো হ'ল উপভোক্তাই কোনো সামগ্ৰীৰ OQ পৰিমাণৰ বাবে OB দৰত OAEQ পৰিমাণৰ ধন পৰিশোধ কৰিবলৈ সাজু আছিল, কিন্তু তেওঁ OBEQ পৰিমাণৰ ধনহে পৰিশোধ কৰিবলগীয়া হ'ল। অৰ্থাৎ, ABE (OAEQ-OBEQ) হ'ল উপভোক্তাৰ ৰাহি। একেদৰে, উৎপাদকে OCEQ পৰিশোধ কৰিছে, কিন্তু OBEQ পৰিমাণৰ ধন লাভ কৰিছে। তেওঁ BEC (OBEQ-OCEQ) পৰিমাণৰ অতিৰিক্ত ধন লাভ কৰিছে। এই BEC অংশটো হ'ল উৎপাদকৰ ৰাহি।

৩.৬ আধা খাজনা

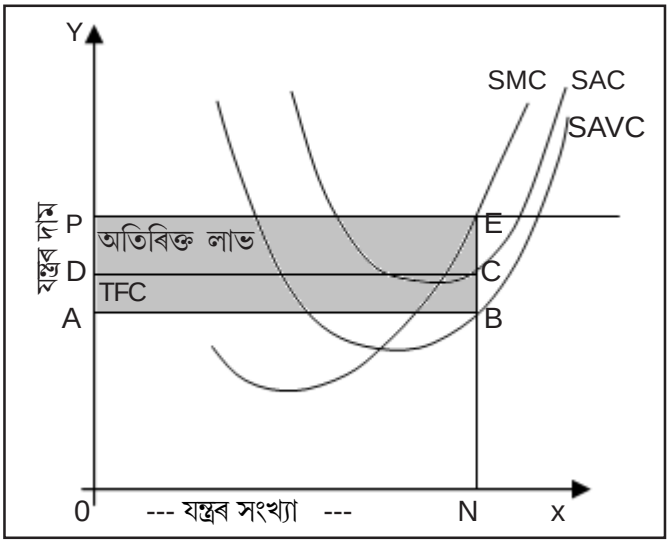
অৰ্থবিজ্ঞানত আধা খাজনা (Quasi-rent)ৰ ধাৰণাটো মাৰ্ছাল্ (Marshall)-এ পৰিচয় কৰাই দিছে। মাৰ্ছালৰ মতে, 'উৎপাদনত মানুহে ব্যৱহাৰ কৰা যন্ত্ৰ আৰু আন আহিলা-পাতিৰ পৰা পোৱা আয়েই হৈছে আধা খাজনা (Quasi-rent)। কিছুমান যন্ত্ৰ আৰু মানুহে নিৰ্মাণ কৰা আহিলাপাতি (যেনে নাও) আদিৰ হ্ৰস্বকালত চাহিদাৰ তুলনাত যোগান অস্থিতিস্থাপক হ'ব পাৰে। উদাহৰণ স্বৰূপে, কোনো এটা ঋতুত হঠাৎ যেতিয়া মাছৰ চাহিদা যথেষ্ট বৃদ্ধি পায়, তেতিয়া নাওৰ চাহিদা বৃদ্ধি পাব। কিন্তু নাওৰ যোগান ৰাতিটোৰ ভিতৰতে বৃদ্ধি কৰিব নোৱাৰি। সেয়ে বৰ্তমানে থকা নাওকেইখনে সচৰাচৰ পাই থকা স্বাভাৱিক উপাৰ্জনতকৈ কিছু অতিৰিক্ত উপাৰ্জন লাভ কৰিব। মাৰ্ছালে ইয়াকে আধা খাজনা (Quasi-rent) আখ্যা দিছে। যেতিয়া এটা সময়ত নাওৰ যোগান বৃদ্ধি পাব, আধা খাজনা নোহোৱা হ'ব।

আধা খাজনাক হ্ৰস্বকালত মুঠ পৰিৱৰ্তনশীল ব্যয়ৰ ওপৰত অৰ্জন কৰা মুঠ ৰাজহৰ অতিৰিক্ত হিচাপেও আখ্যা দিয়া হয়। এনেকৈ,

আধা খাজনা = মুঠ ৰাজহ - মুঠ পৰিৱৰ্তনশীল ব্যয়।

৩.৩ নং চিত্ৰৰ সহায়ত আধা খাজনাৰ ধাৰণাটো ব্যাখ্যা কৰা হৈছে।

চিত্র ৩.৩ : আধা খাজনা

চিত্র ৩.৩ত P হৈছে দৰ। প্রতিষ্ঠানখনে যেতিয়া ON পৰিমাণৰ উৎপাদন আৰু OPEN পৰিমাণৰ মুঠ ৰাজহ লাভ কৰিছে, তেতিয়াই ই সর্বাধিক লাভ অর্জনৰ স্তৰত উপনীত হৈছে। এতিয়া মন কৰক, প্রতিষ্ঠান খনে ONBA পৰিমাণৰ পৰিবর্তনশীল ব্যয় (Variable cost) ইয়াৰ পৰিবর্তনশীল উপাদানটোত খৰছ কৰিছে। ইয়াৰ অর্থ হ'ল মুঠ ৰাজহৰ এই ব্যয়খিনি বাদ দিয়াৰ পাছত বাকী ৰোৱা আয়খিনি, যথা- ABEP য়েই হৈছে আধা খাজনা। এই আধা-খাজনাখিনি স্থায়ী উপাদানটোৱে লাভ কৰিছে।

এটা কথা মন কৰিব, তত্ত্বটোৱে পূর্ণ প্রতিযোগিতামূলক বজাৰৰ অৱস্থিতি ধাৰণা কৰি লয়। আধা-খাজনা দুটা অংশত ভাগ কৰিব পাৰি। চিত্র ৩.৩ ৰ সহায়ত এয়া দেখুওৱা হৈছে। চিত্রটিত, ABCD এলেকাটোৱে মুঠ ব্যয় দেখুৱাইছে; আনহাতে, PECD এলেকাটোৱে অতিৰিক্ত (বা শুদ্ধ) লাভ দেখুৱাইছে।

গতিকে, আধা খাজনা = TFC + অতিৰিক্ত লাভ।

বা অতিৰিক্ত লাভ = আধাখাজনা - TFC

দীর্ঘকালত, যোগান বৃদ্ধিৰ লগে লগে, আধা-খাজনা শূন্য হৈ পৰে আৰু প্রতিষ্ঠানখনে কেৱল স্বাভাৰিক লাভৰ সৈতে ভাৰসমতা লাভ কৰে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৩ ঃ শুদ্ধ নে অশুদ্ধ উল্লেখ কৰক।

(ক) আধা খাজনা লাভৰ দৰে একে নহয়। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

(খ) হ্রস্বকাল আৰু দীর্ঘকাল উভয়তে আধা খাজনা প্রযোজ্য। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

প্রশ্ন নং ৪ ঃ আধা খাজনা বুলিলে কি বুজা যায়? (৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

.....

.....

.....

প্রশ্ন নং ৫ ঃ আধা খাজনা কেৱল হ্রস্বকালতহে উদ্ভৱ হয় আৰু ই দীর্ঘকালত নোহোৱা হয় বুলি কিয় কোৱা হয়? (৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

.....

.....

.....

৩.৭ খাজনা আৰু মূল্যৰ মাজৰ আন্তঃ সম্পর্ক

খাজনা হৈছে মূল্য-নিৰূপিত ঃ ৰিকার্ডিয়ান দৃষ্টিভংগী ঃ ৰিকার্ডোৰ মতে, খাজনা মূল্য-নিৰূপিত, ই নিজে মূল্য নিৰূপণ নকৰে। অর্থাৎ, তেওঁৰ মতে, খাজনা মূল্যত অন্তর্ভুক্ত নহয়। অৱশ্যে, খাজনাৰ আধুনিক তত্ত্ব ৰিকার্ডোৰ সৈতে একমত নহয়। ৰিকার্ডোৱে যুক্তি দর্শাইছে যে উৎপাদিত সামগ্রীৰ উৎপাদন ব্যয়ত খাজনা অন্তর্ভুক্ত নহয় আৰু সেয়ে ইয়াৰ মূল্যত অন্তর্ভুক্ত কৰা নহয়। মূল্য বৃদ্ধিৰ বাবেহে খাজনা বৃদ্ধি পায় আৰু ইয়াৰ ওলোটা নহয়, অর্থাৎ খাজনা বৃদ্ধি হ'লে মূল্য বৃদ্ধি নাপায়।

খাজনাৰ ৰিকার্ডিয়ান তত্ত্বটো আলোচনা কৰোঁতে আমি উল্লেখ কৰিছিলোঁ যে খাজনা হৈছে ব্যয়ৰ উদ্বৃত্ত। খাজনা নাথাকিলে প্রান্তীয় ব্যয়ে মূল্য নির্দ্ধাৰণ কৰিব। কাজেই, খাজনা মূল্যত নোসোমায়।

এই কথা সঁচা যে ভূমিৰ বেলেগ বেলেগ গুণাগুণ মূল্য নিৰূপণৰ একোটা কাৰণ নহয়। ধৰা হওক, দুটুকুৰা মাটি আছে A আৰু B । যদি A মাটিখিনিয়ে B মাটিখিনিতকৈ অধিক মূল্যবান সেৱা দিয়ে, A মাটিভাগে অর্জন কৰা অতিৰিক্ত ধনে উৎপাদিত সামগ্রীৰ মূল্যত প্রভাৱ নেপেলায়।

খাজনা যে মূল্যৰ এটা অংশ নহয় তাৰ আন এটা যুক্তি হৈছে ভূমি প্রকৃতিৰ এক মুক্ত উপহাৰ। ভূমিৰ মুঠ যোগান চম্ভালিবলৈ ধনৰ আৱশ্যকতা নাই। এই অর্থত, খাজনা ভূমিৰ যোগান মূল্যৰ এটা অংশ নহয় আৰু পৰিণামস্বৰূপে ভূমিৰ উৎপাদনৰ মূল্যৰ অংশ নহয়। যিহেতু ভূমিৰ যোগান অস্থিতিস্থাপক, সেয়ে ই উৎপাদিত সামগ্রীৰ প্রতিযোগিতা মূল্য (অর্থাৎ

দাম)ৰ অধীনত যিয়েই অৰ্জন কৰে, ভূমিৰ বাবে সেয়াই পৰ্য্যাপ্ত ।

আকৌ, এনেকুৱাও হ'ব পাৰে যে ভূমি নিৰ্দ্ধাৰিত বা নিৰ্দিষ্ট আৰু ইয়াক কেৱল এটা কামতহে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। কোনো বিশেষ কাম/উদ্যোগৰ বাবে একোখণ্ড নিৰ্দিষ্ট মাটি আবণ্টন দিলে এনেকুৱা হ'ব পাৰে। অৰ্থাৎ, সেই নিৰ্দিষ্ট মাটিখিনি আন কোনো উদ্দেশ্যত ব্যৱহাৰ কৰিব নোৱাৰি। এনে ক্ষেত্ৰত, সেই নিৰ্দিষ্ট উদ্যোগটোৰ ভূমিৰ যোগান অস্থিতিস্থাপক। সেয়ে, এনে পৰিস্থিতিত ভূমিৰ মূল্যৰ বিষয়টো গৌণ হৈ পৰে; ই যি পায় ভূমিৰ বাবে সেয়াই পৰ্য্যাপ্ত। এনেকৈ, এই ক্ষেত্ৰত খাজনা মূল্য-নিৰ্দ্ধাৰিত, ই নিজে মূল্য-নিৰ্দ্ধাৰণ নকৰে।

খাজনাই মূল্য নিৰ্দ্ধাৰণ কৰে ঃ আধুনিক দৃষ্টিভংগী ঃ আধুনিক সময়ৰ অৰ্থবিজ্ঞানীসকল ৰিকার্ডিয়ান তত্ত্বৰ সৈতে একমত নহয়। তেওঁলোকৰ মতে, কেতবোৰ নিৰ্দিষ্ট পৰিস্থিতিত খাজনা মূল্যত অন্তৰ্ভুক্ত হয়। এই পৰিস্থিতিবোৰ হৈছে ঃ

- **যেতিয়া ভূমি নিয়ন্ত্ৰণৰ অধীনত থাকে ঃ** পূৰ্ণ প্ৰতিযোগিতামূলক বজাৰত খাজনা মূল্যৰ অন্তৰ্ভুক্ত নহয়। কিন্তু যদিহে ভূমিৰ মালিকীস্বত্ব লোৱা হয় আৰু কেইজনমান মালিকৰ দ্বাৰা নিয়ন্ত্ৰিত হয়, তেওঁলোকে আনকি 'প্ৰান্তীয় ভূমি'ৰ ওপৰতো খাজনা আদায় দিবলৈ খেতিয়কসকলক বাধ্য কৰাব পাৰে। এনেকুৱা পৰিস্থিতিত খেতিয়কসকলে উৎপাদিত সামগ্ৰীৰ মূল্যত খাজনা (এবিধ ব্যয় হিচাপে) অন্তৰ্ভুক্ত কৰে।
- **ভূমিৰ ওপৰত অধিক নিৰ্ভৰশীলতা ঃ** যেতিয়া ভূমিৰ ওপৰত অধিক নিৰ্ভৰশীলতাই ইয়াৰ চাহিদা অধিক বৃদ্ধি কৰে, তেতিয়া ভূমিৰ মালিকে এই পৰিস্থিতিৰ সুযোগ ল'ব পাৰে। এনে অৱস্থাত তেওঁলোকে খাজনা বৃদ্ধি কৰিব পাৰে। ফলস্বৰূপে, অৰ্থনৈতিক খাজনাতকৈ প্ৰকৃত খাজনা অধিক হয়, আৰু খাজনা মূল্যত অন্তৰ্ভুক্ত হয়।
- **ভিন্ ভিন্ ব্যৱহাৰত ভিন্ ভিন্ উৎপাদনশীলতা ঃ** কিছুমান ক্ষেত্ৰত শস্যৰ বিভিন্নতাৰ বাবে উৎপাদনশীলতা ভিন্ ভিন্ হ'ব পাৰে। উদাহৰণস্বৰূপে, এটুকুৱা নিৰ্দিষ্ট মাটিত মৰাপাটতকৈ ধানৰ উৎপাদন অধিক ভাল হ'ব পাৰে। গতিকে, সেই টুকুৱা মাটিত ধান খেতি কৰি নিৰ্দিষ্ট উদ্বৃত্ত উপাৰ্জন কৰা হয়। কিন্তু যদি মাটি টুকুৱা মৰাপাটৰ খেতিত ব্যৱহাৰ কৰা হয়, ইয়াৰ উপাৰ্জন কম হ'ব, কিন্তু খেতিয়কজনে ধানৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰযোজ্য খাজনাই আদায় দিব লাগিব। কাজেই, এবিধ উদ্বৃত্ত হিচাপে খাজনা মৰাপাটৰ ব্যয়ত অন্তৰ্ভুক্ত হ'ব। সেয়ে, খাজনা মূল্যত অন্তৰ্ভুক্ত হয়।
- **উৰ্বৰা ভূমিৰ নাটনি ঃ** উৰ্বৰা ভূমি সীমিত। যেতিয়া একোটা বিশেষ উদ্দেশ্যত এটুকুৱা বিশেষ মাটি ব্যৱহৃত হয়, বিকল্প কামৰ বাবে ইয়াৰ উপলব্ধতা নোহোৱা হয়। সেয়ে, বিশিষ্ট গুণ সম্পন্ন এই ভূখণ্ডৰ পাৰস্পৰিক নাটনিয়ে ইয়াৰ মূল্য নিৰ্দ্ধাৰণ কৰে। দৰাচলতে, এনে পৰিস্থিতিত উক্ত ভূখণ্ডৰ ব্যৱহাৰ কৰোঁতাই আদায় দিয়া খাজনাই ইয়াৰ মূল্যক প্ৰভাৱান্বিত কৰে। কাজেই, পৰোক্ষভাৱে, খাজনাই মূল্যত প্ৰভাৱ পেলায়।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৬ ঃ শুদ্ধ নে অশুদ্ধ নির্ণয় কৰক

(ক) ৰিকার্ডোৰ মতে, খাজনা মূল্যত অন্তর্ভুক্ত হয়। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)।

(খ) ৰিকার্ডোৰ মতে, খাজনা উৎপাদন ব্যয়ৰ এটা অংশ। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)।

(গ) আধুনিক অর্থবিজ্ঞানীসকলৰ মতে, উৎপাদনৰ ভিন্নতাৰ খাজনাৰ ফলত উদ্ভৱ হ'ব পাৰে। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)।

প্রশ্ন নং ৭ ঃ মূল্যৰ ওপৰত খাজনাৰ প্রভাৱ পৰা যিকোনো দুটা যুক্তি উল্লেখ কৰক। (৫০টামান শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)।

.....

.....

.....

.....

.....

৩.৮ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- 'খাজনা' শব্দটো আৰম্ভণিতে ভূমিৰ ব্যৱহাৰৰ বাবদ আদায় দিয়া মূল্য বুজাবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। কিন্তু এতিয়া, এই শব্দটো উৎপাদনৰ যিকোনো উদ্বৃত্ত আয় বুজাবলৈও ব্যৱহাৰ কৰা হয়। সেই অর্থত, উপাদানৰ সেৱা লাভ কৰিবলৈ আদায় দিয়া ব্যয়ৰ ওপৰঞ্চিয়েই হৈছে খাজনা।
- ৰিকার্ডোৱে কৈছে যে খাজনা এবিধ 'উদ্বৃত্ত' (surplus), যাক ভূমিৰ উর্বৰতা গুণ বা স্থিতি বা দুয়োটাৰ বাবে এটুকুৰা নির্দিষ্ট ভূমিৰ মালিকে কম উৎপাদনশীল ভূমিৰ অতিৰিক্ত হিচাপে লাভ কৰে।
- ভূমি প্রকৃতিৰ এক মুক্ত উপহাৰ। ভূমিৰ মুঠ যোগান চম্ভালিবলৈ ধনৰ আৱশ্যকতা নাই।
- বিভিন্ন কাৰণত খাজনাৰ ৰিকার্ডিয়ান তত্ত্বটো সমালোচিত হৈছে।
- আধা খাজনাৰ ধাৰণাটো পোনপ্রথমে মার্ছালে ব্যৱহাৰ কৰিছিল। এই ধাৰণাটো কেৱল হ্রস্বকালতে প্রযোজ্য। দীর্ঘকালত আধা খাজনা নোহোৱা হয়।
- আধা খাজনা এনেকৈ উলিওৱা হয় ঃ আধা খাজনা=মুঠ ৰাজহ - মুঠ পৰিৱর্তনশীল ব্যয়।
- লাভ অর্জন কৰোঁতে বা লোকচান ভৰি থাকিলেও প্রতিষ্ঠানে আধা খাজনা পাব পাৰে।
- ৰিকার্ডোৰ মতে, খাজনা মূল্য-নিৰ্দ্ধপিত, ই নিজে মূল্য নিৰ্দ্ধপণ নকৰে। অর্থাৎ, তেওঁৰ মতে, খাজনা মূল্যত অন্তর্ভুক্ত নহয়।

- য'ত খাজনা নাথাকে তাত প্রান্তিক ব্যয়ে মূল্য নির্দ্ধাৰণ কৰে। কাজেই, খাজনা মূল্যত অন্তর্ভুক্ত নহয়।
- অৱশ্যে, ভূমি নির্দ্ধাৰিত বা নির্দিষ্ট আৰু ইয়াক কেৱল এটা কামতো ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। কোনো বিশেষ কাম/উদ্যোগৰ বাবে একোখণ্ড নির্দিষ্ট মাটি আবণ্টন কৰিলে সেয়া হ'ব পাৰে। তেনেক্ষেত্রত খাজনা মূল্যত অন্তর্ভুক্ত নহয়।
- আধুনিক অর্থবিজ্ঞানীসকলৰ মতে, কেতবোৰ নির্দিষ্ট পৰিস্থিতিত, খাজনা মূল্যত অন্তর্ভুক্ত হয়।
- পূর্ণ প্রতিযোগিতামূলক বজাৰৰ অনুপস্থিতিত ভূমিৰ মালিকীস্বত্ব যদি কেইজনমান মালিকৰ দ্বাৰা নিয়ন্ত্রিত হয়, তেওঁলোকে আনকি 'প্রান্তীয় ভূমি'ৰ ওপৰতো খাজনা আদায় দিবলৈ খেতিয়কসকলক বাধ্য কৰাব পাৰে। কাজেই, সামগ্রীৰ মূল্যত খাজনা (এবিধ ব্যয় হিচাপে) অন্তর্ভুক্ত হয়।
- ভূমিৰ ওপৰত অধিক নির্ভৰশীলতাই ইয়াৰ চাহিদা অধিক বৃদ্ধি কৰে; ভূমিৰ মালিকে এই পৰিস্থিতিৰ সুযোগ ল'ব পাৰে। এনেকুৱা পৰিস্থিতিত খাজনা মূল্যত অন্তর্ভুক্ত হয়।
- কিছুমান ক্ষেত্রত শস্যৰ বিভিন্নতাৰ বাবে উৎপাদনশীলতা ভিন্ ভিন্ হ'ব পাৰে। ইয়াৰ পৰিণতিত খাজনাৰ উদ্ভৱ হ'ব পাৰে; আৰু কম উৎপাদনশীল ভূমিডৰাৰ ব্যৱহাৰৰ মূল্যত এক ব্যয় হিচাপে খাজনা অন্তর্ভুক্ত হ'ব পাৰে।
- তুলনামূলকভাৱে ভূখণ্ডৰ নাটনিয়ে ইয়াৰ মূল্য নির্দ্ধাৰণ কৰে। দৰাচলতে, এনেকুৱা পৰিস্থিতিত সেই ভূখণ্ডৰ ব্যৱহাৰ কৰোঁতাই আদায় দিয়া খাজনাই ইয়াৰ মূল্যত প্রভাৱ পেলায়।

৩.৯ অধিক জানিবৰ বাবে

1) Ahuja, H. L. (2007). *Advanced Economic Theory: Microeconomic Analysis*. New Delhi: S.Chand & Company Ltd.
2) Chopra, P. N. (2008). *Micro Economics*. Ludhiana: Kalyani Publishers.
3) Dewett, K. K. (2005). *Modern Economic Theory*. New Delhi: S.Chand & Sons.

অসমীয়া গ্রন্থ ঃ

১) গোস্বামী, ড° অতুল. (২০০৫). *স্নাতক মহলাৰ অর্থবিজ্ঞানৰ মূল তত্ব (ব্যষ্টিগত অর্থনৈতিক তত্ব).* ডিব্রুগড় ঃ ষ্টুডেণ্টচ্ এম্পা'ৰিয়াম.

২) আলম, ড° খুৰছেদ; হুদা, ড° মনিৰুল আৰু শর্মা, ড° অর্চনা. (২০০৪). *স্নাতক মহলাৰ অর্থতত্ব (ব্যষ্টিগত অর্থবিজ্ঞান).* গুৱাহাটী ঃ ষ্টুডেণ্টচ্ ষ্ট'ৰ্চ,।

৩) হুদা, ড° মনিৰুল. (২০০৭). *অৰ্থনীতি তত্ত্ব ঃ ব্যষ্টিগত অৰ্থনৈতিক তত্ত্ব,* ডিব্ৰুগড় ঃ বনলতা.

৩.১০ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) অশুদ্ধ (খ) অশুদ্ধ

২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৰিকার্ডোৰ মতে, বিভিন্ন শ্রেণীৰ ভূমিৰ উৎপাদনশীলতাৰ বিভিন্নতাৰ বাবে খাজনা উদ্ভৱ হয়। উচ্চ মানদণ্ডৰ এটুকুৰা ভূমিয়ে নিম্ন মানদণ্ডৰ ভূমিতকৈ অধিক উৎপাদন কৰিব। এনেদৰে, উচ্চ মানদণ্ডৰ ভূমিৰ ব্যৱহাৰৰ পৰা খাজনা উদ্ভৱ হয়। প্রান্তীয় ভূখণ্ড (নিম্নতম মানদণ্ডৰ)ই কোনো ধৰণৰ খাজনাৰ অর্জন নকৰে, আৰু কাজেই ইয়াক 'খাজনাবিহীন' ভূমি বুলি ৰিকার্ডোৱে কৈছে।

৩ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) শুদ্ধ (খ) অশুদ্ধ

৪ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ আধা খাজনা হ্রস্বকালত উদ্ভৱ হয়। উদাহৰণ স্বৰূপে, কোনো এটা ঋতুত হঠাৎ যেতিয়া মাছৰ চাহিদা যথেষ্ট বৃদ্ধি পায়, তেতিয়া নাওৰ চাহিদা বৃদ্ধি পাব। কিন্তু নাওৰ যোগান ৰাতিটোৰ ভিতৰতে বৃদ্ধি কৰিব নোৱাৰি সেয়ে বর্তমানে থকা নাও কেইখনে সচৰাচৰ পাই থকা স্বাভাৱিক উপার্জনতকৈ কিছু অতিৰিক্ত উপার্জন কৰিব। মার্ছালে ইয়াকে আধা খাজনা (Quasi-rent) আখ্যা দিছে।

৫ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ আধা খাজনা কেৱল হ্রস্বকালতহে উদ্ভৱ হয়। যন্ত্রৰ চাহিদা হঠাতে বৃদ্ধি পালে যাৰ যোগান থাওকতে পূৰণ কৰিব নোৱাৰি, তেনে পৰিস্থিতিত আধা খাজনাৰ উদ্ভৱ হয়। যোগান সীমিত হোৱা বাবে বর্তমানে থকা যন্ত্রবিলাকে অতিৰিক্ত উপার্জন কৰে। এয়াই আধা খাজনা। কিন্তু দীর্ঘকালত এই উপার্জন নোহোৱা হয়, যেতিয়া যন্ত্রৰ চাহিদা বৃদ্ধি পায়।

৬ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) অশুদ্ধ (খ) অশুদ্ধ (গ) শুদ্ধ

৭ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ মূল্যত খাজনা অন্তর্ভুক্ত হ'ব পৰা পৰিস্থিতিবিলাক হৈছে ঃ

- ভূমিৰ ওপৰত অধিক নির্ভৰশীলতাই ইয়াৰ চাহিদা অধিক বৃদ্ধি কৰে। ভূমিৰ মালিকে এই পৰিস্থিতিৰ সুযোগ ল'ব পাৰে। এনেকুৰা পৰিস্থিতিত খাজনা মূল্যত অন্তর্ভুক্ত হয়। আৰু দ্বিতীয়তে,
- তুলনামূলকভাৱে উন্নত ভূখণ্ডৰ নাটনিয়ে ইয়াৰ মূল্য নির্দ্ধাৰণ কৰে। দৰাচলতে, এনেকুৰা পৰিস্থিতিত সেই ভূখণ্ডৰ ব্যৱহাৰ কৰোঁতাই আদায় দিয়া খাজনাই ইয়াৰ মূল্যত প্রভাৱ পেলায়।

৩.১১ আৰ্হি প্ৰশ্ন

চুটি প্ৰশ্ন (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ চমুটোকা লিখক ঃ

(ক) আধুনিক অৰ্থনৈতিক তত্ত্বত খাজনা (খ) আধা খাজনা

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ খাজনা আৰু আধা খাজনাৰ মাজৰ পাৰ্থক্য দেখুৱাওক।

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ খাজনা আৰু আধা খাজনাৰ মাজৰ সাদৃশ্যখিনি দেখুৱাওক।

ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০ শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ ৰিকার্ডোৰ খাজনা তত্ত্বটোৰ সমালোচনাত্মক আলোচনা আগবঢ়াওঁক।

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ আধা-খাজনাৰ ধাৰণাটো আলোচনা কৰক। *'আধা খাজনা অৰ্জন কৰিলেও ব্যৱসায় প্ৰতিষ্ঠান এটাই ভাৰসমতা অৰ্জনৰ সময়ত লাভ অৰ্জন কৰিব পাৰে বা লোকচানো ভৰিব পাৰে।'* কথাষাৰ ব্যাখ্যা কৰক।

*** ***** ***